

ז. מלכיאל / ירושלים

על הוראת ברכת המזון (בצירוף שיעור לדוגמה לקטנים)

מבוא

מדרגות מדרגות יש במטרות הוראת הסידור כשם שמדרגות ישנן במטרות החינוך שההורים מציבים להם בחינוך ילדיהם. הדבר תלוי בדרגת דתיותם, זיקתם וגישתם של ההורים לתורת ישראל ומהותה. רבים היהודים המבקשים ללמד בניהם סידור למען ידעו להתמצא בו, או לפחות להחזיק בו בבואם לביהכ"ס, ויש המלמדים אותו סידור למען יחזיק ויחזק הסידור אותו בכל מצב בדרך חייו — בחינת "שויתי ה' לנגדי תמיד".

דברים אלה מתייחסים גם אל חלקי הסידור, כמו הברכות וברכת-המזון בתוכן.

לגבי דיון ברכת-המזון היא חלק, חוליה אחת, טבעת יחידה במערכת המורכבת והמקיפה יותר של החינוך לקיום מצוות — החינוך הדתי. הנחת יסוד הקודמת לכל דיון על דרכים בהוראת מקצוע חינוכי זה ש"סידור" שמו, שהמורה המטפל בו יהא: (א) שומר מצוות הלכה למעשה; (ב) חדור הכרה דתית וירגיש את הצורך והרצון ללבות את הניצוץ הדתי המאיר נפשו של כל ילד.

המטרה בהוראת "יחידה מיתודית" זו היא: לחנך את הילד לקיום המצוות, ובתוכן ברכת המזון, לטעת בו את ההרגשה כי המצוות משחררות את היהודי המקיים אותן מן השעבוד ליצריו ולתאוותיו — וזאת תוך לימוד לשון הברכה ומבניה, מקורה והדינים הקשורים בה. הלימוד יתנהל באווירה חינוכית המבוססת על ידיעת נפש הילד וצרכיו. כדי להשיג מטרה זו על המורה להצטייד בידיעות משני סוגים:

(א) עליו לדעת מה הוא מלמד, את הטכסט, הסברו ומקורו, הדעיונות הקשורים בו וכו' — ידיעה-מטריאלית.

(ב) עליו לדעת איך ללמד, כלומר מה הן הדרכים הטובות ביותר שבהן

מתוך דברים שנאמרו בימי עיון למורים בפריז.

ילמד וישיג את המטרה, כיצד יטפל בחומר מתוך ידיעת נפש הילד – ידיעה פורמלית. אין חולק כי מורה הבא ללמד ברכת-המזון צריך להיות מצויד בידיעת שפת הברכה, מקורה, הדינים הקשורים בה והתפתחותה במשך הדורות עד הגיעה לצורתה הנוכחית.

יש מורים הסבורים, כי בהיותם מצוידים בידיעות המטריאליות יוכלו כבר להעניק מתורתם לתלמידיהם חסרי הידיעות. אולם בידיעת החומר לא סגי, לא כל בעל ידיעות יוכל להיות מורה ולהקנות ידיעותיו לולתו, ומה גם שבהוראת ברכת-המזון כוונתנו היא לא רק להקנות לתלמידים ידיעה ספרותית, הלכית, וכד' אלא בעיקר להקנות לילד הרגלי חיים, להשפיע על התנהגותו יום יום, כמה פעמים ביום! אילו היה הילד כלי ריק, היתה השליטה בחומר ההכנה המטריאלית מספקת, כלומר היה המורה עתיר-ידיעות שהוא בחינת כלי מלא יוצק אל הריק וממלאו בתורה ובחכמה. אולם אחרי חקירה מקפת בחיי הנפש של הילד, כושרו, יכולתו וצרכיו באו חכמי הפסיכולוגיה למסקנה, כי התלמיד אינו כלי ריק ולא ברייה פאסיבית, והמורה אינו הקובע היחיד בהצלחת תהליך הלמידה והחינוך! הילד הלומד הוא גורם בעל חשיבות ראשונית, ועלינו המורים ללמוד ולגלות מה מעניין את הילד, במה אוהב הוא לעסוק וכו', וזאת כדי לדעת כיצד ללמדו וכיצד להשפיע על התנהגותו. נקודת הכובד בפדגוגיה עברה מן המורה והחומר אל הילד הלומד. בעיית ה"איך" קיבלה משמעות חדשה ומכריעה.

הוראה היא מקצוע ולימוד היא צריכה, לדאבוננו רבים מן העוסקים בהוראת מקצועות היהדות בגולה אין בידיהם תעודת הוראה, ואלה שיש בידם משתמשים בהשכלתם הפדגוגית במקצועות החילוניים בלבד ומתירים לעצמם ללמד חומש ודינים, לשון עברית וסידור לפי שיטות מיושנות ופסולות. שיטות אלה רישומן ניכר ביחסם של התלמידים למקצועות העבריים. רבים מן התלמידים מזלזלים בשיעורים אלה בשל שיטות ההוראה הגרועות. בשבילנו המקצועות העבריים אינם סתם מקצוע בין המקצועות, שהרי אם יתייחס התלמיד יחס שלילי למקצועות העבריים, התוצאה תהיה התרחקות ופדישה מן המסורת וההווי המשמרים אותנו ומבדילים אותנו מן הגויים. יחס שלילי למקצועות העבריים – מביא להתבוללות ולטמיעה. מכאן האחריות הכבדה הרובצת על המחנך העברי. עליו להשתמש במיטב הישגי המדע הפדגוגי למען יצליח בתפקידו הקשה.

שיטת הנושא המרכזי

כדי לקדם את ההוראה בכיתות היסוד, ראוי להציע להורות את הסידור לפי שיטת "הנושא המרכזי", שיטה המתאימה במיוחד לצעירים. במקום לימוד

תפילות על הסדר או דינים, רצוי לנסות לרכז את החומר סביב נושאים מרכזיים, כי "נסיגנות וחוויות הם דרך המלך לרכישת מדע. יש לספק לילד נסיונות וחוויות, יש להפעילו, לעורר את סקרנותו, לפתח את חושיו למען יראה וישמע, יקלוט ויתפוס את העולם הסובב אותו. הואיל ואי אפשר ללמד הכל בעת ובעונה אחת, חילק החינוך המסורתי את העולם למדעים ולמקצועות ובצורה מלאכותית מחולקת ומפוצלת הציגו עולם זה בפני הילד הצעיר. אולם כל הפדגוגיה המודרנית עזרת לילד הצעיר להשתלט על שפע העובדות והבעיות המגיעות אליו מן העולם הסובב אותו בעזרת נושאים מרכזיים, נושא אשר מטפלים בו מכל צדדיו בשעה שהילד, יכולתו וכושרו הם הקובעים את היקף הנושא וכמות החומר שיכלול. כל מקצועות ביה"ס תורמים לבניין הנושא. הילד החוקר את הנושא וחי את בעיותיו, מצייר ושר, מציג ומכייר בקשר אליו — לומד, מתקדם וגדל. בדרך זו לומד הילד תוך שמחה וחדות היצירה. תלמודו שימושי בהווה, הוא ינחהו בעתיד וישמש לו מקור לזכור-נות נעימים מן העבר".*

לפי שיטה זו צריכה ברכת-המוון, להיכלל דרך משל בנושא מרכזי כמו סעודת של אדם: בנושא זה ימצאו את מקומם: ברכות הנהנין, ברכה אחרונה, זימון, נטילת ידיים, שבעת המינים, סעודת חול וסעודת שבת חג, כשרות, צמחוניות וכדומה.

אם המדובר הוא בבי"ס עברי, יוכל המורה לנסות לתאם גם את הוראת הגיאוגרפיה, הטבע והספרות לנושא זה. בגיאוגרפיה ילמדו על המדינות המספקות לחם לעולם או מזונות אחרים, בטבע ילמדו על החיטה, או על צמח מאכל אחר. גם "ההכשרות" (מלאכה, ציור, זמרה, ריקוד) תסייענה לחזק את הנושא ולשמש את צורך ההבעה העצמית של הילד והתרשמותו מן הנושא. יציירו פירות, שולחנות ערוכים, צורות סעודה בעמים שונים; יכירו כדים, קערות ושאר כלי סעודה וכדומה. כנקודת מוצא לנושא יכולים לשמש טיולים בסביבה, הסתכלות בשדה קמה, וכד'. אפשר לפתוח את הנושא גם בסעודת תלמידים משותפת ותוך כדי החוויה הנעימה של ארוחה משותפת תתעוררנה שאלות ותילמדנה המצוות הקשורות באוכל: נטלה, נטילת ידיים, מאכלים וברכותיהם, כיצד ינהג תלמיד שלא אכל לחם, מה סדר הברכות כשיש מאכלים שונים? חומר זה משעמם לפעמים בשיעור דינים רגיל, אך הוא יהיה חי ומעניין בדרך זו. אם יודמן לחברת הילדים לסעוד בסביבת נוף הררי פרוץ יוכל המורה למצוא שעת כושר מתאימה לשוחח על מלחמת הקיום של האדם

* לוי E. W. Hockett By Modern Practices in the Elementary School
Developing a Unit of Work: פרק III : Jacobren

בימי קדם ואולי ידובר בשבטים אוכלי האדם וכדומה ומכאן יגיעו לשאלות צמחונות, כשרות וכו'. הפתיחות לנושא רבות הן וקשורות בסביבה המיוחדת לכל ב"ס, לאופי התלמידים ומורם. סיכום הנושא, גם הוא יכול להיעשות בצורה חגיגית ואמנותית: למסיבת סיום כזו אפשר להזמין הורים, לקשט את האולם במינים שנשתבחה בהם ארצנו, להכין תוכנית הקראות מן המדרשים והספרות המודרנית, פתגמים ודינים. מסיבה מסוג זה לא רק שהיא עצמה וההכנות לקראתה חביבות על הילדים, אלא שאפשר וצריך לעניין בה גם הורים, להפעילם ולקרבתם לנושאים שבהם מטפלים בכיתה, ודבר זה חשיבותו רבה מאד. הילד הצעיר אוהב לפעול לקראת מטרה, אוהב לחקור ולגלות בעצמו מקורות לנושא הנבחר, הוא מתעניין בו, שואל מבוגרים, שכנים ובני משפחה, ויוזמתו הברוכה מפתיעה את המורה — כי הילד שופע המצאות. נספק לו איפוא הזדמנות לכך, לימוד בשיטת הנושא המרכזי יקרב את הילד ליהדות ובעקיפין גם את הוריו. לא אכנס לפרטים ולבעיות הזמן — אולם אם נחליט כי אחת ממטרות הלימוד היא יחס חיובי למקצועות העבריים והשפעה מעשית על ההתנהגות הדתית, הקניית גישה ישירה ובלתי אמצעית אל החומר והבנת הערך הלאומי שלו — הרי שמראש נחליט, כי מוטב לתרגם תפילה אחת פחות ובמקום זה לבלות שיעור נעים בהכנת סימניות מצויירות או חוברות בקשר לנושא.

בנושא "בית-כנסת" למשל מוטב "לבטל" זמן בסיוור בבית כנסת, בהסתכלות בארון קודש, בהתבוננות בקלף של ספרי התורה וכדומה, מאשר לשנן באופן מכאני תרגום של תפילות. ההסתכלות — חשיבותה רבה והשפעתה גדולה, כי הילד לומד בעזרת חושיו ויש להביא לפניו כל מוצג אשר אפשר להביאו: שופר, לולב, חנוכיה, מגילה, טלית קטן וכו'. שיעורינו צריכים להינתן בצורה שתפעיל את הילד, את התעניינותו חושיו ויוזמתו. דרך לימוד כזו הולמת את מבנה נפשו ויש בה סיכויים שתשפיע על גישתו של התלמיד ודרך התנהגותו. ברכה רבה יראה המורה בעבודתו אם ינהג לפי שיטת "הנושא-המרכזי". ברם אם נבצר מן המורה, מסיבות שונות, להורות לפי שיטה זו, גם אז עליו להשתדל וללמד בהתחשב עם יכולתו ואופיו של הילד. שיעורים הבנויים כהלכה לפי שיטת המקצועות יביאו אף הם ברכה רבה, ועל כל מורה להשתדל ולהתכונן כראוי לכל שיעור או קבוצת שיעורים.

ההכנה לשיעור

כאמור על המורה להתכונן בשני שלבים: לראשונה ללמוד את החומר, לחזור ולעיין בטכסט ולהעמיק בו; ולאחר איסוף החומר וההעמקה בו יגש המורה לשלב שני לבדיקה ולשיקול: מה מתוך החומר שצבר יביא בפני

תלמידיו? ואותו חומר שיביא כיצד יציענו, באיזו דרך ובאילו תכסיסים ייעזר?

איסוף החומר כיצד? יפתח המורה את הסידור ויקרא שוב את "ברכת המזון". גם אם יודע הוא אותה על בוריה ובעל פה יקראנה מתוך הסידור וינסה להתבונן בה כאילו היא לפניו בפעם הראשונה. הסתכלות וקריאה ראשונה מעוררות הרהורים ומביאות לידי הבהרה ועיון מעמיקים יותר. כדאי להצטייד בעפרון ולהעלות על הכתב כל שאלה, הרהור ושם ספר, העולה על הדעת תוך כדי קריאה, שם הברכה בראש העמוד אף הוא דיו לעורר מחשבה. ארשום בזה עשרה הרהורים לדוגמה, הנרשמים אחר קריאה ראשונה ומצריכים עיון נוסף:

(1) ברכת המזון — מה הוא פירושה המדויק של המלה ברכת? "ה' ברכת את אברהם", כלומר השפיע עליו שפע טוב. אם כן רק ה' מסוגל לברך. אולם מאידך קוראים אנו בלשון ברכה כל איחול שמאחלים אנו לזולתנו: ברכת "שנה טובה", ברכת "דרך צלחה" וכו'; כאן ברכה לשון — איחול. ומה הפירוש של ברכות השחר, ברכת המזון? כאן ההוראה היא תפילה? תודה? ברור במבט ראשון שאין האדם מברך את ה' לפי ההוראה הראשונה. עניין זה דורש הבהרה, כי הפסוקים השונים בתנ"ך העולים על הדעת בקשר למלה "ברכה" מוכיחים גוונים שונים של הוראת המלה. לביורר נקודה זו נוכל להיעזר במלון עברי-עברי של בן יהודה, באנציקלופדיה התלמודית ערך "ברכות", וכן בפירוש חז"ל לפסוקי התורה שבהם מופיע השורש "ברך".

(2) הרהור שני העולה תוך הסתכלות בשם הברכה הוא ברכת המזון. ברכת בלשון יחיד — והרי למעשה ברכות אחדות מהוות את ברכת המזון; כדאי לעיין ולמיין את הברכות.

(3) ברכות — האם מקורן בתורה? בברכת המזון עצמה נאמר הפסוק מן התורה "ואכלת ושבעת וברכת". רצוי לעיין בתורה בפרשת עקב ובמפרשים (הדרכה רבה אפשר למצוא בגליונותיה של הגב' ד"ר נ. ליבוביץ לפרשה זו) ובמסכת ברכות.

(4) מזון — שם כולל הוא, והרי למיני מזון שונים נועדו ברכות שונות! ברכת המזון אנו מברכים על הפת שהיא עיקר מזונו של אדם (ואם עיקר מזונו של יהודי בסין אורז — מה דינו?). לשם תשובה לשאלה זו צריך בוודאי לעיין בשולחן ערוך.

(5) מי חיבר את נוסח ברכת המזון? האם עשויה היא מעור אחד? בחיפוש תשובה לשאלה זו אפשר לעיין במשנה ובסידורים מפורשים.

(6) האם לשון הברכה וסדר הברכות מושפעים מן הפסוק בתורה, שבו נצטוונו על ברכת המזון?

(7) אדם שאינו מבין את לשון הקודש, האמנם עליו לברך בלי להבין?
 (8) הברכה ארוכה למדי. היאמר אותה כל ילד שלוש פעמים ביום? היאמר אותה גם פועל או איכר הנחפזים לעבודתם הסועדים סעודה חטופה?
 (9) לברכה יש הקדמה המשתנית לפי מספר הסועדים. מה טבע הקדמה זו ומה כיוונו חכמינו בשינויים?

(10) בשבתות ובחגים יש שינויים, מה טיבם?

נסתפק בעשרה הרהורים אלה שנרשמו לפי הסדר, בו הם עלולים לעלות לפנינו בשעה שנקרא את הברכה מתוך נסיון לראותה ראייה חדשה, בודקת וחוקרת.

העיון בכל אחת מן השאלות יעלה ויגרור שאלות משנה, הנוגעות במישרין ובעקיפין בברכת המזון. לשם דוגמה נוסיף ונעיין בשתי השאלות הראשונות מן הרשימה הנ"ל ונראה מה מעלה העיון.

(1) השרש ברך — המלה ברכה — פירושים רבים להן. במלון העברי של בן-יהודה מופיעים תשעה גוונים פירוש. נטפל בשלושה פירושים בלבד.
 (א) ברכה בהוראה של "בקשה ואיחול טוב ואושר שאדם מבקש ומאחל לרעהו". (bless; bénir): אדם מברך את רעהו בשנה טובה, "דרך צלחה" וכד'.

(ב) "תהלה והודיה ותשבחות לאלוהים" (praise G'd; louer Dieu): ברכות השחר וכד'.

(ג) לשון תוספת וריבוי: "ויברך אותם אלהים לאמר, פרו ורבו ומלאו את הארץ".

השאלה היא באיזו הוראה נפרש את השורש ברך בקשר לברכת המזון; שהרי מורד לפרשו לפי פירוש (א) או (ג)! האם בשר ודם מאחל או מברך את הקב"ה, כביכול, שהוא מקור הברכות? ואמנם על כך מעיר אבודרהם בסדר תפילות של חול: "ברוך אינו לשון פעול, אלא שם תואר כמו רחום וחנון; שהוא מקור הברכות ואינו מקבלן מאחרים". אבודרהם מנסה לפרש את הצורה הדקדוקית של "ברוך" כדי לחלץ אותנו מן הקושי, שאנו-בשר ודם מברכים ומאחלים שפע להקב"ה שהוא המשפיע. ביטוי לקושי זה נמצא בספר "החינוך" (לפרשת עקב) ואלה דבריו: "... צריך אתה להבחין כי באמרנו תמיד בברכות 'ברוך אתה ה' או 'יתברך' אין המשמעות לפי הדומה (כמו שנראה לנו) להוסיף ברכה במי שאיננו צריך לשום תוספת חלילה, כי הוא האדון על הכל ועל הברכות, הוא מחדש אותן ומוציאן מאין ומשפיע מהן שפע רב...".

הצעת תשובה לשאלה זו והבהרה כללית של העניין אפשר למצוא בספרו של הרב יעקובזון "בינה במקרא" וכה דבריו לפרשת "עקב": "במצוה זו מופיעה פעם ראשונה החובה שאדם יברך את ה' ואלו עד הנה מצאנו תמיד

בתורה, שה' יתברך הוא המברך את האדם, את האבות ואת עמו. בסוף הקטע שבו נמצא מקור ברכת המזון משתמשת התורה במליצה 'למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותיך'. המושג ברית לפי עצם מהותו מציין יחס של הדדיות, ואולי הנועז ביותר ביחס זה הוא: לא לבד הוא, הבורא, מברך את האדם, אלא גם האדם מצדו הוא מברך את השם".

ואת דברי בעל ספר החינוך הוא מסכם: "ברכה היא יותר מהודיה. האדם היודע לברך, הוא מתעשר בנפשו על ידי שהכיר את מוצא כל הברכות והטורבות". ואת עניין הברכה הוא מסכם: "הברכה היא המבדילה בין חיי הקודש לחיי חולין. הברכה מוסיפה לחולין שבחולין לדאגה לקיום הגוף את הניצוץ של קדושה ומאצילה מאצילותו של העולם הרוחני על העולם השפל הגשמי ובאמירת הברכה 'כופלים' אנו את ההנאה' כדברי ריה"ל בכוזרי מאמר ג, יז".

עד כאן נגענו בפירוש מהות הברכה כשהיא מופיעה ביחס שבין בשר ודם ובוראו. ואמנם רק נגענו בעניין כפי שבעל ספר החינוך כותב (פרשת עקב) "כי יש בדברים אלה יסודות חזקים וסודות נפלאים יודיעום חכמי התורה לתלמידיהם כשהם נבונים וכשירים וכל מעשיהם נאים, אבל רוב חפצי ההשיג בזה קצת טעם ישיאני לדבר בו, ואולי היתה טובה השתיקה".

נפנה אל הברכה כמונח הלכתי: ההגדרה באנציקלופדיה התלמודית "לברכה כות" (עמוד רצא) היא: "שבח לה' בטופס מסויים במקרים, מעשים וזמנים ידועים". ובדרכים שונות אפשר למיין ולחלק את הברכות. הרמב"ם בברכות פ"א, ה"ד מחלק כדלקמן: "כל הברכות כולן שלושה מינים הם: ברכות הנאה, ברכות המצוות, וברכות הודאה, שהן דרך שבח והודאה ובקשה כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו". לאלו משלושת הסוגים שייכת ברכת המזון? — "ברכת הנאה, ויש בה גם משום בקשה". בבריתא "בברכות" נמצאת חלוקה אחרת של ברכות, חלוקה לפי מתכונתן: ברכה ארוכה, קצרה וסמוכה. בשלב זה לא נפתח ולא נטפל בחלוקה אחרונה זו.

סיכום: מתוך העיון בנקודה זו בירר לו המורה מעט את עניין הברכה ביחס שבין אדם למקום וכן את תפקיד הברכה שהיא מרימה את האדם מחיי החול הגשמיים והנמוכים. הבדכה לפני האוכל עוצרת בעד האדם הרעב ומביאה אותו לידי התבוננות והרגשת "מותר האדם על הבהמה" הרעבה, ואלו הברכה אחר האוכל שוב מעודרת בו הרגשת תודה בכוח שגיאה ונאדר הנותן לחם לכל בשר. הברכה מרחיקה את האדם מן המטריאליזם הרובץ לפתחו. האדם שלא למד לברך, אוכל נהנה, שבע ומתברך בלבו ומשבח את אמצעיו, כספו וחכמתו, שהרי בעיניו הם הם שהעניקו לו את ההנאה, כלומר "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". ואמרו בברכות: "כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה — מעל". וזאת אשר להבהרת הנקודה הראשונה.

טיבה של ברכת המזון

עניין אחר הדורש עיון הוא השם "ברכת המזון" — ברכה אחת הכוללת ברכות אחדות, מה טיבן?

בברכות מה, ע"ב — נאמר "משה תיקן לישראל ברכת הזון בשעה שירד להם מן, יהושע תיקן להם ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ, דוד ושלמה תיקנו בונה ירושלים, דוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש הזה". ובתנחומא פ' מסעי נאמר: "עד שלא נכנסו ישראל לארץ היו מברכין ברכה אחת, הזון את הכל, כשנכנסו לארץ היו מברכין על הארץ ועל המזון, משחרבה ירושלים הוסיפו בונה ירושלים, משנקברו הרוגי ביתר הוסיפו הטוב והמטיב, 'הטוב' — שלא הסריחו והמטיב' — שניתנו לקבורה". ובעל סדר "עבודת ישראל" מעיר כי "לא הוטבעו בנוסחא קבועה והיא נשתנתה כפי שינוי הזמנים וחכמי התלמוד הם שהעמידו הנוסחאות וערכון בסדרן לדורות ובכל זאת עוד הגרסאות מתחלפות מאד... ורק חתימת הברכות היא שווה בכלן".

הברכות שלפנינו הן איפוא יצידה היסטורית שחוברת במשך כ-1500 שנה וגלומים בה מאורעות יסוד הקשורים בחיי האומה. הברכה הראשונה היא האוניברסאלית ביותר ואילו שלוש האחרונות קשורות במאורעות שאירעו לישראל.

ספרות ההלכה מקשרת את שלוש הברכות הראשונות שהן מדאורייתא ואילו ברכת "הטוב והמטיב" היא מדרבנן. "בימי חכמי המשנה תיקנוה וכאילו היא תוספת" (רמב"ם פ"א, ה"ז; פ"ב, ה"ב).

מעניין מקור הסדר הרעיוני אשר הרב יעקובזון מוצא בברכות — הוא פונה אל הפרק בתורה (דברים ח, ג) שממנו למדו חז"ל ברכת המזון מן התורה ואלו דבריו: "אנו מוצאים שבתחילה מדובר על הערך החינוכי של פרנסת דור המדבר על ידי נתינת המן, ככתוב: 'ויענך וירעבך ויאכלך את המן, אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך, למען הודיעך, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם' (ח, ג). הוזה אומר: אותו מאורע ונסיון היסטורי של עם ישראל — קבלת המן — בא ללמד לקח לא לישראל לבד, אלא לאדם באשר הוא אדם — לקח כללי אוניברסאלי ומשום כך כנראה, חוזרת ונשנית פעמיים בפסוק זה מלת 'האדם', וכך נדמה לנו, שמטעם זה ראו חז"ל לנסח את הברכה הראשונה בצורה הכללית: 'הזון את העולם כלו'. ועוד בא דבר זה ללמדנו: האדם מייצר את הלחם בעמל עבודתו, ובכל זאת צריך שיהיה לבו סמוך ובטוח, שהשם יספק לו את פרנסתו בכל המסיבות — כי השם יתברך הוא 'הזון את הכל'.

הברכה השנייה — 'על הארץ ועל המזון' — מפורשת ממש בדברי הפרשה: 'ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך' (ת. י). עם יושב על אדמתו, בוטח בכוחותיו עלול לייחס לעצמו ולזכותו את כל השיגיו והצלחותיו, ולכן ממשיך המקרא ואומר: 'פן תאכל ושבעת, ובתים טובים תבנה, וישבת... ורם לבבך, ושכחת את ה' אלהיך... ואמרת בלבבך: כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה. וזכרת את ה' אלהיך, כי הוא הנותן לך כח לעשת חיל, למען הקים את בריתו' (ח. יב-יח). ירושלים ובית המקדש, יצירות דוד ושלמה, מסמלים וממחישים, שמלבד הנראה והמוחשי, יש משהו בלתי-נראה ובלתי-מוחשי שהוא מקור כל ההצלחות. ומשום כך באה ברכת המזון ומטילה עלינו להזכיר את מקום השכינה בכל הודיה על הנאה גשמית: הזכרת ציון וירושלים, שלא ניכשל בדעה הנפסדת של 'כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה'.

קו של אחידות ושלמות לכל הברכות מנקודת מבט אחרת מביא בעל "אוצר התפילות" בעמוד רמג: "ובמטבע הברכות הללו יש לשאול שאלה: שהברכה הראשונה ברכת הון נאמרה כולה בלשון נסתר, והברכה השנייה, ברכת הארץ וכמו כן הברכה השלישית ברכת בונה ירושלים נאמרו שתיהן בלשון נוכח והברכה הרביעית הטוב והמטיב נאמרה שוב בלשון נסתר, האי מילתא טעמא בעי. ותירץ הרב ר' יהודה ליווא אופנהיים ז"ל בספרו מטה יהודה על פי דברי רבותינו (יומא נד, ע"א): משל לכלה, כל זמן שלא נכנסה לבית חמיה היא צנועה מבעלה, כיון שבאה לבית חמיה אינה צנועה מבעלה וכשנתגרשה חזרה לצניעותה. פירש רש"י, אף ישראל במדבר עדיין לא היו גסין בשכינה וכשנכנסו לארץ היו גסין בשכינה וכשנתגרשו חזרו לתחילתן שאין גסין זה בזה. ולכן ברכת הון שתיקנה משה במדבר נאמרה בלשון נסתר לפי שלא היו ישראל גסין עדיין בשכינה ולא העיזו פניהם לדבר בלשון נוכח וכשנכנסו לארץ תיקנו יהושע ודוד ושלמה לדבר לפני הקב"ה בלשון נוכח, ואחר חורבן הבית השני שנתגרשו חזרו לדבר בלשון נסתר ונשאר הסגנון הכללי של הברכות האלה כמו שנתקנו בתחילתן."

סיכום: ניסיתי להעלות בכתב את ראשית העיון והדיון העולה מקריאת הטקסט, והמקורות הקשורים בו. כמובן שהחומר הקשור בברכות ובברכת המזון כפול ומכופל והוא דורש עיון שיטתי במשנה בפירוש שבסידורים השור-נים וכו'. כהצעה מעשית למורים, שהגישה למקורות קשה להם, וכן למורות שאין הן מצויות בספרות מסוג זה, הנני להציע כמדריך מבהיר ומנחה וכן מקור לביבלוגרפיה:

(א) האנציקלופדיה התלמודית כרך ד, הערך: ברכות, עמ' רצא-שטו והערך ברכת-המזון עמ' תעב-תקיא.

(ב) אוצר ישראל ערכים: ברכה, ברכות, ברכות המזון (כרך ג, עמ' 205-210).

(ג) The Jew. Encycl. כרך vi, הערך Grace at Meals, עמ' 61.

ההכנה הדידאקטית

עד כאן הדגמנו חלק מן ההכנה מבחינת החומר — ההכנה המטריאלית. ועתה — אחרי שהמורה שנה ולמד, ליבן ואסף את החומר הקשור בברכת המזון — עליו לגשת לשלב שני של הכנתו; עליו לחשוב כיצד יבנה בעזרת חומר זה את השיעור, מה ילמד מתוך החומר ובאילו דרכים וטכסיסים ישתמש. כלומר — עתה עליו להתכונן הכנה דידאקטית.

משהו על דרך ההרצאה. בעיניו של המורה חסר ההכשרה הפדגוגית — הדרך הקצרה והבטוחה ביותר היא דרך ההרצאה. כלומר: המורה יספר באוזני תלמידיו את משנתו. הוא יפרוק בכיתה, בנוכחות תלמידיו, את מטען הידיעות שצבר בבית ביחידות. לפי שיטה זו של הרצאת הדברים בטוח המורה כי במינימום של זמן ימסור מקסימום של ידיעות! ואמנם זו דרכם של מורים רבים. דרך זו קצרה היא למראית עין. אולם ההולך בדרך זו יגלה בסופו של דבר שהיא דרך ארוכה, דרך לא דרך. המורה המרצה, באמת פורק ומסר לתלמידיו מקסימום של ידיעות — אך התלמיד מצדו כמעט ואינו מקבל דבר מכל מה שניתן לו. כיום אנו יודעים, כי הלימוד הוא תהליך אקטיבי אשר השתתפותו הפעילה של הלומד היא הכרחית בו. הילד לומד כשהוא בעצמו מגלה וחושף את הידיעות.

תפקיד המורה בשיעור הוא תפקיד של מדרוך, יועץ ומנחה. המורה המדריך יכוון את הלימוד בהתאם לגילו של הילד (גיל כרונולוגי וגיל שכלי), אוצר ידיעותיו וכושרו — ובנושא שלפנינו ידגיש גם את המומנט המעשי-דתי. כלומר המורה ימציא לילד בדרכים שונות את החומר שעליו לדעת כדי לקיים את שלמד בתיאוריה, הלכה למעשה.

המשחק והלימוד. בשעה שהמורה מכין עצמו הכנה דידאקטית צריך כה ללוות אותו הידיעה כי הילד לומד תוך שמחה ומשחק, ובגיל צעיר המשחק הוא אולי צורת הלימוד היחידה של הילד. ועל כן בכל שלב משלבי השיעור יש לכלול פעולות לימוד תוך משחק, ההולמות את גיל הילד.

כושר הריכוז של הילד. זאת ועוד: מדדו ומצאו שכושר התרכזותו של הילד הנו מוגבל והוא מותנה בתנאים רבים. ככל שהילד צעיר יותר כן יקטן מכך-הזמן שבו הוא מסוגל להתרכז בעניין אחד. לפיכך חייב המורה לגוון את השיעור ולשמור על קצב מתאים של הפעולות בשיעור. אם פתח בקריאה אל יהא קורא כל השיעור, אלא יעבור לכתיבה, שירה, תנועה וכו'.

הילד ותפיסתו את הרעיון המופשט. כל הבא במגע עם ילדים צעירים גילה שהם אינם מסוגלים לקלוט רעיונות מופשטים. הם קשורים בקונקרטי, במוחש ולפיכך כשנבוא אליהם בהוראת ברכת-המזון נצטרך לבדוק ולשקול היטב, אילו מן הרעיונות העמוקים והחשובים נוכל להביא לפני הילד בצורה ילדותית נאותה, ואילו מהם מופשטים ולא ייתפשו ע"י הילד ולפיכך לא נביאם לפניו.

מהלך השיעור

בהתחשב עם האמור ניגש לבניין שיעורנו. אולם, כשם שלא הבאנו במסגרת מאמר זה את ההכנה המטריאלית לכל ברכת המזון כן לא נטפל בכל הברכה מנקודת מבט דידיאקטית. כי ברכת המזון היא יחידה מיתודית המשתרעת על שיעורים אחדים. לא נוכל ללמדה, ואת כל הקשור בה, בשיעור אחד; נצטרך להקדיש להוראת ברכת המזון לפחות שלושה שיעורים. אנסה לתת ריקונסטרו-קציה של שיעור אחד, שהוא הראשון בין השלושה, והפותח את "היחידה". השיעור ניתן לפני מורים בארץ דוברת צרפתית, לילדים בני 8-9.

כפי שהזכרתי לעיל מן הראוי היה ללמד עניין זה כחוליה בתוך נושא כללי — סעודתו של אדם. ואז היינו פותחים את הלימוד של הברכה תוך סעודת תלמידים קולקטיבית בשדה או בכיתה. מטעמים טכניים נבצר הדבר, ולא ניתן לביצוע, והשיעור ניתן בחדר-כיתה רגיל. כשהילדים יושבים מעבר האחד של הקתדרה והמורה ניצב מן העבר השני, דבר המשפיע בדרך כלל באופן שלילי על האווירה.

המטרה בשיעור מבוא זה, לקטנים, היא צנועה ביותר לפי הכלל "תפשת מועט — תפשת". נשתדל להקנות לילד בצורה ילדותית רעיון אחד. נסביר לו קטע אחד וכן נקבע את הברכה במסגרת ברכות הנהנין.

מטרת השיעור: (א) הסברת תפקיד ברכת המזון ומקורה.

(ב) ניתוח והבנת "ברכת הזן" (הבעיה הלשונית).

(ג) חזרה על ברכות הנהנין והבהרת מקום ברכת המזון בין

ברכות אלה.

הערה בקשר ללשון הלימוד בכיתה

בעיית לשון הלימוד בשיעורי דת בגולה דורשת דיון רחב, מקיף ומדעי, דיון שאין מקומו כאן. מן הראוי לציין כי תקומת ישראל ותחיית הלשון בה, הביאו לשינויי גישה לבעיה זו גם בתפוצות.

לשון השיעור שאותו אתאר, היתה עברית. לדאבוני לא נמסרה לי רשימת

אוצר המלים העבריות שתלמידי הכיתה שולטים בה, לפיכך השתדלתי לצמצם את שיחתי ולכלול בה את מלות המפתח של ברכת המזון וזאת כדי להכין את הכיתה להבנה טובה יותר של הטקסט. בהשראת מאמרו של הרב משה פיק * ערכתי רישום של המלים בארבע הברכות של ברכת המזון, לפי סדר תדירותן בהתאם לנוסח המודפס בסידור "סדר עבודת-ישראל", ומצאתי —

בברכת הזן	56	מלים
על הארץ	84	"
רחם	65	"
הטוב והמטיב	73	"

ס"ה 278 מלים בארבע הברכות של ברכת המזון. אולם בתוך מספר כולל זה יש מלים חוזרות המופיעות בשינוי צורה:

המלה כל	—	מופיעה 16 פעמים
המלה טוב	"	12
המלה זן	"	9
ס"ה		37 פעמים

נמצא כי אם למדנו שלוש מלים אלה למדנו 37 מלים מתוך הסכום הכולל! ואם נוסיף את מספר החזרות של מלות הברכה, אשר הן בוודאי ידועות:

ברוך	—	10
אתה	"	4
ה'	"	7
אלהינו		10 פעמים
מלך	"	5
העולם	"	10
ס"ה		46 פעמים

הרי שבעזרת 9 מלות מפתח למדנו 83 מלים, שהן כמעט $\frac{1}{3}$ מן הסכום הכולל של המלים. הכנתן לעצמי את כל מלות ברכת המזון וערכתי אותן לפי סדר

* הרב משה פיק, הודאת התורה בבית הספר היהודי בחו"ל, מעינות ה עמ' 29-31.

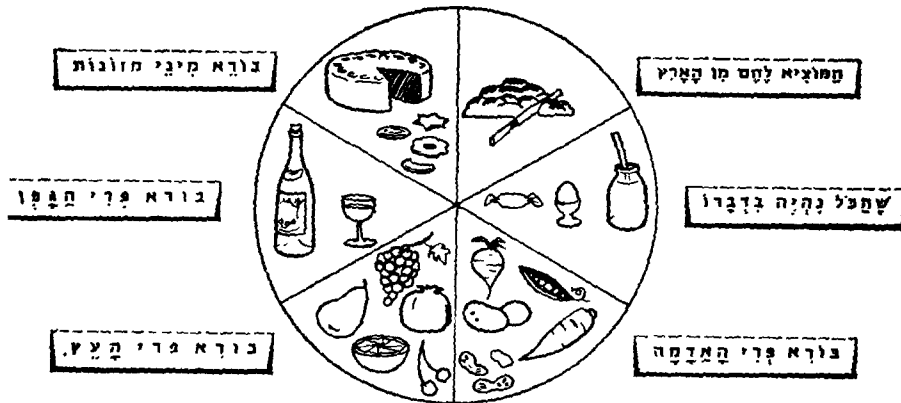
תדירותן על מנת לדעת אילו הן מלות המפתח החוזרות שכדאי לטרוח ולהקנותן ואילו מלים מופיעות רק פעם אחת ואין לטפל בהן. (לא התדירות בלבד קובעת; יש לפעמים שיקולים אחרים, אולם יש לטפל בניתוח הלשוני ולבדוק כל חומר מבחינה זו!).

הכנה לשונית מעין זו מן הראוי לעשותה ביחס לכל חומר המובא לפני התלמיד. זוהי עבודה טכנית הגוזלת זמן רב ועל כן "טובים השניים מן האחד" — קבוצות מורים יוכלו לחלק ביניהם את החומר ואת תוצאות עבודתם. ראוי להדגיש ולהמציא למורים דשימות של מלות מפתח ובמשך הזמן נקיף את הסיודור כולו ואולי אף את התורה — דבר שיש בו ברכה רבה.

מה יביא את המורה לשיעור זה? — (1) ממתקים. (2) גיר צבעוני. (3) גלגל ברכות הנהנין. (4) ניירות מוכנים לעשיית סימניות.

גלגל ברכות הנהנין: הפלקט עשוי גיר בריסטול גדול, במרכזו משורטט עיגול המחולק לשישה חלקים שונים. בכל אחד מן החלקים הדבקה או ציור של מאכל המייצג ברכה משש ברכות הנהנין: ציור אגס ל"בורא פרי העץ" וכד'. לצידו של כל ציור שני סדקים, אשר לתוכם אפשר להכניס סרט נייר. ביד המורה שישה סרטים שעל כל אחד מהם כתובה ברכה. העיגול המצוייר מכוסה בעיגול נייר לבן, אשר שישית אחת חתוכה מתוכו; עיגול זה מחובר

גִּרְדֵּךְ אֶתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם

במרכזו באמצעות נעץ למרכזו של העיגול המצוייר; הוא חופשי ומסתובב. דבר זה מאפשר גיוון רב במשחק של התאמת הברכה לסוג המזון המתאים.

מהלך השיעור

- מורה: שלום ילדים! באתי מישראל והבאתי לכם דבר מה.
 תלמידים מנחשים: תמונות... ספרים... צבעים... וכו'
 מורה: לא ניחשתם. אעזור לכם: דבר מזון הבאתי. דבר מזון שאתן
 לכל אחד ואחד.
- מ.: (מראה טבלאות שוקולד קטנות ועל עטיפתן חותמת בית חרושת בעברית.
 מזמין ילד ואומר:) הנה טבלאות השוקולדה כולן; אתה תתן לכל אחד.
 (ותלמיד מחלק; נשמעת מאחת הפינות המלה "מרסי", שנאמרה למחלק).
- מ.: אמור בקול רם ובעברית!
 ת.: תודה!
 מ.: למי אמרת תודה?
 ת.: ליעקב.
- ת.: צריך להגיד תודה למורה שהביא.
 ת.: צריך להגיד תודה לישראל המכינה את השוקולד.
 מ.: כל יהודי, כשהוא אוכל או שותה, מודה —
 ת.: להקב"ה! הוא מברך, אומר תודה שיש לו אוכל.
 ת.: הוא מברך להקב"ה שיש לו כסף לקנות אוכל.
 ת.: הוא מברך שהוא אינו חולה ויכול לאכול.
 מ.: יברך ילד בקול רם ברכה על השוקולד.
 ת.: ברוך — — — שהכל נהיה בדברו.
- מ.: (תולה את גלגל ברכות הנהגין לשם חזרה, דרך משחק, על ברכות
 הנהגין). נראה אם זוכרים אתם יפה את הברכות על מיני מזון ומשקה
 שונים. (המורה מסובב את הגלגל, בידו סרטי הנייר שעליהם כתובות
 הברכות; ילדים באים בזה אחר זה להתאים את הברכות לתמונות.
 המשחק נמשך רגעים מספר).
- מ.: אתם זוכרים יפה את כל הברכות. היום נלמד את ברכת המזון. אך לפני
 שנתחיל אבקש מכם להיזכר ולתאר לי בפרטים סעודה של יהודי.
 ת.: נספר גם על ההכנות לפני הסעודה, או מן הרגע שמתחילים לאכול?
 מ.: מן הרגע שאמא מזמינה לשולחן עד סיום הארוחה.
 ת.: נוטלים ידים, מברכים ואחר כך אוכלים.
 ת.: בסעודת ליל שבת שרים "שלום עליכם" לפני נטילת ידים.
 ת.: בשבת גם מקדשים קודם על היין; אחר כך נוטלים ידים ומברכים;
 אחר כך אבא מברך על הלחם ובוצע; את הפרוסות שהוא מחלק טובלים
 במלח ומברכים עליהן "המוציא" ורק אחר כך אוכלים.

ז. מלכיאל

ת. : בזה רק תיאר את התחלת הסעודה. בין מנה למנה שרים זמירות, ולפני סוף הסעודה שרים "שיר המעלות", נוטלים את הידים "במים-אחרונים" ומברכים ברכת-המזון.

מ. : יפה! בשבת וגם בחול יש ברכה לפני האוכל ויש ברכה אחרי האוכל מי יוכל להסביר מפני מה יש צורך בברכות אלה?

מדוע לא יוכל האיש הרעב לגשת מיד אל השולחן, לאכול, ולשתות, ואם הוא ממהר – יאכל, יקום וילך?!

ת. : כך כתוב על עשו הרשע... הוא לא בירך.

ת. : צריך לברך מפני שכתוב בתורה.

ת. : צריך לברך לפני האוכל ואחרי האוכל, כי צריך להודות לאלוהים שיש לנו אוכל. חיות שאין להן שכל אינן מברכות! אבל אנשים שהם חכמים, מברכים ומתפללים לה' שיהיה להם תמיד אוכל.

מ. : נכון מאד! אבל הנה זה עתה אכלנו שוקולד, ברכנו לפני שאכלנו אותו. אך שכחנו לברך ברכת המזון.

ת. : אם אוכלים מעט, אין מברכים ברכת המזון אחרי האוכל.

ת. : זה לא נכון! אחרי שוקולד אף פעם אין מברכים ברכת המזון, גם אם אוכלים הרבה ממנו.

ת. : אחרי שוקולד צריך להגיד "בורא נפשות"... אני יודע להגיד!

מ. : אמור נא!

ת. : (מברך וכל התלמידים מברכים אחריו בקול רם).

מ. : איך באמת נדע אימתי יש להגיד אחרי המזון ברכת המזון, שהיא ברכה ארוכה, ואימתי יש לומר "בורא נפשות"?

ת. : אם אוכלים מעט מברכים מעט ואם אוכלים הרבה מברכים הרבה.

ת. : לא צדקת! אם אוכלים סעודה גדולה והרבה מגות, ואין אוכלים לחם, אין ברכת המזון. ואם אוכלים רק פרוסת לחם אחת יש ברכת המזון. כי הלחם חשוב ואסור לזרוק לחם, ואם רואים לחם על הרצפה צריך להרימו.

מ. : יפה מאד! למה איפוא דווקא אחר לחם יש ברכה כה ארוכה?

ת. : לחם הוא אוכל חשוב מאד; הוא עיקר המזון של האדם.

מ. : נכון! רבים הילדים המברכים ברכת המזון, אך אין הם מבינים אותה. היום נלמד את הברכה הראשונה של ברכת המזון.

נפתח את הסידורים!

(המורה קורא ברכה ראשונה ומדגיש את המלה "כל").

ת. : המורה! קראת והדגשת כל הזמן את המלה "כל"...

מ. : הקשבת יפה... באמת הדגשתי מלה זו. קראו בשקט את הברכה הראשונה וספרו כמה פעמים חזרת המלה "כל", "הכל", "לכל", "כולו".

ת. : 6 פעמים!

מ. : צדקת! ... אם ארצה לכתוב ברכה זו בקיצור רב, אוכל לכתוב אותה בארבע מלים ... (כותב על הלוח: ה' זן את הכל! המלה האחרונה נכתבת בגיר אדום).

יקראו כל התלמידים את הכתוב בקול רם.
(תלמידים קוראים קריאה קולקטיבית)

מ. : ה' זן את הכל! את מי? ...

ת. : את כל בני ישראל.

ת. : הוא זן את כולם, גם את הגויים, את כולם!

ת. : אולי "הכל" זה גם את החיות, את העופות, את התולעים ... כל מי שצריך אוכל.

ת. : אם כך, גם את העצים והפרחים ... הצמחים ... כי גם הם צריכים אוכל.

מ. : (כותב על הלוח: עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אוכלם בעתו, פותח את ידך ומשביע ל כל חי רצון).

ת. : את זה אנחנו אומרים ב"אשרי".

ת. : גם פה כתוב ש ת י פעמים "כל".

מ. : נכון! ה' הוא לא רק אלוהי ישראל; הוא האלוהים של כל מה שברא. מה הן הבריות שברא ה'? מה הן בריות? הרי למדנו בבראשית ...

ת. : כבר אמרנו — צמחים, חיות ואנשים.

מ. : (מצייר על הלוח —

(1) בן אדם

(2) בעלי חיים (כולל אדם)

(3) צמחים, בעלי חיים ואנשים).

נחפש בסידור ונראה איך כתוב שה' נותן לחם ל- (1).

לְכֹל בְּרִיּוֹתָיו

אֵת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ

ת.: אני יודע איך כתוב על (3)...ה' זן את העולם כולו.

ת.: אני מצאתי איך כתוב על (1)... לנו

ת.: על (2) כתוב: ה' נותן לחם לכל בשר.

מ.: איך נקראים (1), (2) ו-(3) בברכה?

ת.: כל בריותיו אשר ברא.

מ.: (כותב על הלוח: ה' נותן לחם לכל בריותיו).

בסידור אין חוזרים כל הזמן על הביטוי "נותן לחם", אלא על...

ת.: על (3) כתוב: ה' זן את העולם כולו

ת.: על (2) כתוב: נותן לחם לכל בשר

ת.: על (1) כתוב: לא חסר לנו

מ.: (כותב את הנ"ל על הלוח)

"לא חסר לנו" — ה' נותן ועל כן לא חסר לנו היום, ואנו מוסיפים גם

תפילה ומבקשים לבל יחסר לנו גם מחר, בעתיד.

ת.: יש עוד מלה במקום "נותן לחם", המלה מפרנס — נותן פרנסה.

מ.: נכון! נערוך איפוא רשימה של כל המלים בברכה במקום "נותן לחם".

(התלמידים אומרים והמורה כותב על הלוח:

הזן את העולם

נותן לחם

לא חסר

זן ומפרנס

מכין מזון

הזן את הכל)

ת.: הברכה מסתיימת במלים "הזן את הכל" והיא מתחילה כמעט באותן

המלים — "הזן את העולם"... ההתחלה והסוף דומים מאד.

מ.: יפה! מה בא דבר זה ללמדנו?

ת.: שזה עיקר הברכה.

ת.: שה' הטוב נותן מזון לכל העולם.

מ.: באמת ה' מרחם עלינו ובטובו נותן לנו מזון. יכול אדם לעבוד הרבה

לפעמים ובכל זאת לא יהיה לו מזון.

מצאו כמה פעמים חוזרת בברכה המלה "טוב", בשינויים קלים.

ת.: שלוש פעמים — בטובו, בחן ובחסד; ובטובו הגדול; ומיטיב

לכל.

מ.: נכון! אקרא באוזניכם עוד מלים בברכה, המתארות את רחמי ה' בתוך

לנו מזון, (קורא בהטעמה עד "כי לעולם חסדו" תוך הרגשת המלים:

בטובו, בחן, בחסד וברחמים, חסדו).

ינסו ילדים לקרא קטע זה בהטעמה.
(תלמידים מנסים).

מ.: יגיד ילד קטע זה מבלי להסתכל בספר.

(תלמידים רבים ידעו וקראו קריאה קולקטיבית)

מ.: אם תסתכלו בהמשך ברכת המזון, תמצאו את הפסוק מן התורה, המצוה אותנו על ברכת המזון. המלה הפותחת היא "ככתוב".

ת.: ככתוב ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך.

מ.: הלא יודעים אתם לשיר פסוק זה; נשיר אותו יחד. (שרים)

מ.: בתורה — בספר דברים — נצטוינו על ברכת המזון. יש

מצוות שתיקנו חכמים, אבל מצות ברכת המזון מפור-

שת בתורה; ואף על פי שאיננו עדיין בני מצוה, נוכל לקיים

מצוה חשובה זו. כדי שנמצא תמיד ובמהירות את ברכת המזון

בסידורנו, נכין לנו עכשיו סימניה, אשר בעזרתה נמצא בק-

רות את הברכה. גם אם אין לנו זמן ואיננו יכולים להגיד את

הברכה כולה, נגיד יפה ברכה זו שלמדנו היום.

(המורה מחלק את הניירות לעשיית הסימניות. הם גוזרים

בצורת שבולת).

מ.: מצד אחד של השבולת נכתב "ברכת המזון" ובצד

השני — "ואכלת ושבעת וברכת". התלמידים

שיגמרו לכתוב, יוכלו לצבוע ולקשט את הסימניה. אלה שיג-

מרו את הכנת הסימניה, יעתיקו למחרתם את הכתוב וה-

מצוייר על הלוח.

(התלמידים עסוקים עד דקות מספר לפני הצלצול של סוף השיעור).

מ.: הפסיקו נא את הכתיבה ושמעו את המדרש שאקרא באזניכם: על הפסוק

שנאמר על אברהם אבינו "ויקרא שם בשם ה' אל עולם" — אמר ריש

לקיש: אל תקרי "ויקרא", אלא "ויקרא"; מלמד שהקריא אברהם אבינו

שמו של הקב"ה בפי כל עובר ושב. כיצד? — לאהר שאכלו וכתו עמדו

לברכו; אמר להם: וכי משלי אכלתם?! הודו ושבחו וברכו למי שאמר

והיה העולם.

למה קראתי היום לפניכם מדרש שכבר למדתם בכפר בראשית?

ת.: כי המדרש הוא על ברכת המזון.

ת.: כי אברהם המציא את ברכת המזון.

ת.: כי אברהם היה מכניס אורחים והוא לימד גם את הגויים לברך את ה'

על המזון, כי גם אותם מאכיל ה' בטובו.

מ.: אברהם אבינו התחיל ללמד את בני האדם, כי יש אלוהים בשמים והוא, ברחמיו, נותן לנו מזון ואנחנו חייבים להודות לו על כך, כי לנו, לבני אדם, ה' נתן שכל להבין. אתם טעיתם באמרכם, שאברהם אבינו חיבר ברכה זו, שלמדנו היום.

ת.: אז מי חיבר ברכה זו?

מ.: ברכה ראשונה של ברכת המזון חיבר משה רבנו.

חשבו בבית ומצאו, אחרי איזה מאורע במדבר התעורר משה לחבר את הברכה?

תיאור סכימתי של השיעור

הפעילויות המשתנות	הסכסכים	השליבים
אכילה; שיחה	חלוקת ממתקים	א. פתיחה (רמז לרעיון)
משחק; שיחה	גלגל הברכות והמשחק בו	ב. מקום ברכת המזון בין ברכות הנהנין
האזנה לקריאה, ספירה, קריאה קולקטיבית, קריאה שתוקה, הסתכלות בלוח	ספירת מלים, קריאה מוטעמת של המורה, קריאה קולקטיבית, ציור על הלוח, כתיבת מלים על הלוח, בגיר צבעוני	ג. קריאת הברכה הראשונה לימוד מלותיה והבנת רעיונותיה
שירה, ציור וצביעה, כתיבה	הכנת סימניות	ד. הברכה מן התורה והסקת מסקנות לגבי הילד הצעיר
האזנה לסיפור שיחה	קריאת המדרש על אב־רהם אבינו, מכניס האורחים	ה. סיכום הרעיון על האוניברסאליות של הברכה הראשונה
		ו. מתן שיעורי בית

בסיכום, ברצוני להעיר, כי אין הכוונה בכתיבת שיעור זה להגיש למורים תוכנית קבועה להוראת ברכה ראשונה של ברכת המזון, לקטנים, בחינת "כזה ראה וקדש". כל שיעור מעשה יצירה יש בו, יצירה חד פעמית, המתנית בילדים הלומדים, במורה המלמד ובסביבה המיוחדת בה ניתן השיעור. נתתי בברייתא אלה להזמין את המורים לבית היוצר של מורה ותיק ולהראותם

כמה טרחה ועמל, מחשבה והירהור, משוקעים בהכנת המורה לשיעורו, ולו גם בשיעור לקטנים בחומר ידוע ופשוט לכאורה. וזאת עלינו לזכור — אין המורה למקצועות העבריים בגולה, מורה בלבד, הוא מ ח נ ד ואולי בראש וראשונה מ ח נ ד ומכאן — כי חובה עליו לתת דעתו לכשרונו, להתנהגותו, לסביבתו, לעולמו הפנימי והחיצוני של כל תלמיד ובהתאם לכך ללמדו ולחנכו. וכבר אמר החכם באדם "חנך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה" (משלי כב, ו).